

Dlask, Jan; Gáborová, Margita

**Edith Södergran och hennes efterföljare i översättning i före detta
Tjeckoslovakien**

Brünnener Beiträge zur Germanistik und Nordistik. 2022, vol. 36, iss. 2, pp. 147-160

ISSN 1803-7380 (print); ISSN 2336-4408 (online)

Stable URL (DOI): <https://doi.org/10.5817/BBGN2022-2-9>

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/digilib.77543>

License: [CC BY-SA 4.0 International](https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/)

Access Date: 16. 02. 2024

Version: 20230204

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Edith Södergran och hennes efterföljare i översättning i före detta Tjeckoslovakien

Edith Södergran and her successors in translation in former Czechoslovakia

Jan Dlask & Margita Gáborová

Abstract

This article describes chronologically Edith Södergran's and partly also her Finland-Swedish poet colleagues' canonization in the form of translations in the territory of the former Czechoslovakia. The poetry has been translated there into three languages: Czech, Slovak and Hungarian. Södergran's Czech canonization began in the 1930s and reached its peak by the edition of her collected works (1987). In Slovakia, the peaks are two: 1969 (the first anthology) and 2008 (the second one). The article follows which publishers – as the Czech Odeon – or which publications were active in issuing of the translations as well as how the canonization was motivated ideologically. Especially it explores what kind of persons (ie translators) took part in the process. In their professions, many of them combined their translation activities with others, often poetic and in particular academic ones; in Slovakia, translators and poets collaborated with each other rendering the poems. J. B. Michl represents an interesting personal link between the Czech and Slovak canonization processes.

Key words

Edith Södergran; Finland-Swedish poetry; translations of Nordic poetry; poetry translations to Czech, Slovak and Hungarian; process of literary canonization

I år är det 130 år sedan den finlandssvenska diktaren Edith Södergran (1892–1923) föddes och 99 år sedan hon dog. Namnet på Agneta Rahikainens avhandling *Poeten och hennes apostlar* (se Rahikainen 2014) syftar just på henne och hennes ”vapenbärare”, som lyckades säkerställa hennes betydande ställning i litteraturens kanon under en lång tid, särskilt i Finland och Sverige. Liknande vapenbärare har förekommit och varit verk samma även i de språkliga områden där Södergran presenterades i översättning. I det här fallet gäller det framförallt hennes översättare.

Den här artikeln ämnar ge en kronologisk genomgång av Södergrans – samt till viss del hennes diktarkollegers – kanonisering i före detta Tjeckoslovakien¹. Södergrans poesi har översatts till tre språk som talas inom dåvarande Tjeckoslovariens område: tjeckiska, slovakiska och ungerska². Anledningen till varför det är produktivt att ta hela Tjeckoslovakien som utgångspunkt för artikeln är att det finns en personlig koppling mellan kanoniseringsprocesserna i Tjeckien och Slovakien. Tjeckien har en översättningstradition som även gäller den svenskspråkiga poesin från Finland från tiden före Södergran (J. Frese, F. M. Franzén, J. L. Runeberg, A. Mörne); den beaktas dock inte här, inte heller Finlands svenskspråkiga prosa beaktas³.

I artikeln undersöks den institutionsmässiga aspekten (det vill säga på vilka förlag eller i vilka tidningar som poesiöversättningarna gavs ut) samt efter vilka ideologiska förtecken kanoniseringen pågick, men framförallt vill vi utforska vilka personer, det vill säga översättare, som stod bakom kanoniseringsprocessen och vilka andra roller de hade på det litterära fältet. Där det är relevant ägnas uppmärksamheten för jämförelsens skull delvis också åt andra finlandssvenska översatta diktare som följde efter Södergran, oavsett om de var modernister som hon eller ej.

Angående artikelns teoretiska argumentation måste det påpekas att begreppet kanonisering är möjligt också när man talar om litterär översättning, även om det då har sina speciella kännetecken. Å ena sidan kan man tänka sig att man översätter de texter som redan kanoniserats på originalspråket (i Södergrans fall den finlandssvenska men också den rikssvenska litteraturen), å andra sidan att man bildar en slags kanon i det nya språkområdet genom översättning och särskilt då en upprepad sådan. Även andra områden till vilka texten översatts spelar stor roll, särskilt de större litteraturernas (i Södergrans fall gäller det t ex Frankrikes litteratur); i Slovariens fall är den tjeckiska översättningen ofta relevant (för mer se Bednárová 2019). Vår artikel ger bevis på att kanoniseringen skett i flera faser som kortfattat formulerats i underrubrikerna; de här faserna är dock inte bara kronologiska, utan syftar också på upprepade översättningar samt på utvidgningen av antalet översatta diktare eller dikter eller på ett annat idémässigt sammanhang där översättningarna publicerats på nytt.

1 Tjeckoslovakien bildades år 1918, då Södergrans andra diktsamling *Septemberlyran* utkom, och upphörde att existera under andra världskriget (1939–1945). Efteråt uppstod landet på nytt och varade fram till och med 1992, då staten delades upp i Tjeckien och Slovakien, som har existerat som två självständiga stater sedan 1993.

2 Tjeckiska och slovakiska är närbesläktade västslaviska språk, ungerska som är ett minoritetsspråk i Slovakien är ett finsk-ugriskt språk.

3 Istället hänvisar vi till andra publikationer av artikelns medskribent (Dlask 2016, Dlask 2018).

Faktamässigt stödjer vi oss bland annat på en utförlig bibliografi över finländsk poesi som översatts till tjeckiska ur en tämligen nytgiven antologi över finsk lyrik (se Švec 2020: 307–316) samt på Databáze českého uměleckého překladu (databasen för tjeckisk skönlitterär översättning, se <https://www.databaze-prekladu.cz/>).

Tjeckien

Enstaka dikter av Södergran: Branislav och Chvojková-Pallasová (fas I.)

Enstaka dikter av Södergran publicerades i olika trycksaker i tjeckisk översättning redan på 1930- och 1940-talet. Hennes första översatta dikt var ”Dagen svalnar” (”Den chladne”) ur *Dikter* (orig. 1916). Den gavs ut i två omgångar, först 1938 i den socialdemokratiska *Právo lidu* (03/04, nr 79, bil s 3), och sedan 1939 i den litterära och kulturpolitiska tidskriften *Kritický měsíčník* (27/09, nr 7, s 303). ”Månen” (”Měsíc”) ur *Landet som icke är* (orig. 1925) publicerades 1943 i dagstidningen *Lidové noviny* (15/08, nr 222, s 1).

Fem år därefter, 1948, utkom en publikation vid namn *Hvězdy severu. Kapitoly z kultur-ních dějin severských* (Nordens stjärnor. Kapitel ur Nordens kulturhistoria) som en riklig översikt över litteraturen i alla nordiska länder. Den innehöll också ”Månen” (”Je vše, co mrtvo ...”) och ”Landet som icke är” (”Já do země toužím ...”) ur samma diktsamling. I samma bok publicerades även två dikter som skrivits av Södergrans finlandssvenska modernistkollega Elmer Diktonius: ”Madonna” och ”Bön vid Moldau” (”Prosba u Vltavy”), detta eftersom båda dikterna innehåller motiv från Prag. Södergran kommenteras kort med anledning av hennes sjukdom och tidiga död samt med anledning av det kvinnliga i hennes dikter. Både Södergran och Diktonius jämförs med den tjeckiska (proletär) diktaren Jiří Wolker (1900–1924), som också dog i tuberkolos som mycket ung, precis som Södergran. De andra beröringspunkterna är verkens skönhet (Södergran), sociala motiv och deras hårda, klara uttryck (Diktonius) (Pallas 1948: 223–225).

Efter Södergrans bortgång 1923 tog det alltså femton år innan hon för första gången uppmärksammades i Tjeckien. De ovannämnda diktöversättningarna kan ses som den första fasen i hennes tjeckiska kanonisering, som således sträcker sig från 1938 till 1948. Sammanfattningsvis består den av tre dikter ur två samlingar. Två av dikterna publicerades två gånger och en dikt kom ut endast en gång. I den här första fasen deltog tre personer i Södergrans kanonisering, eller alternativt formulerat, en person och en familj.

”Dagen svalnar” – samt Diktonius dikter – översattes av den tjeckiska diktaren František Branislav (1900–1968). Han skrev lyrik både för barn och vuxna, bland annat proletär poesi, men är mest känd för sina natur- och kärleksdikter, som kännetecknas av stor musikalitet. Branislav åkte ofta utomlands och vistades bland annat i Sverige, Danmark och Norge flera gånger, både före och efter andra världskriget. Resorna var en stor inspirationskälla för motiven i hans diktning. Han översatte från bulgariska och svenska (t. ex. H. Martinsons dikter). Före kriget var han verksam som bibliotekarie på den skandinaviska och nederländska institutionen i Prag och på 1950-talet föreläste han i nordisk litteratur på Karlsuniversitetet som timplärare (Štástný 2001: 33–34).

”Månen” översattes 1943 av Dagmar Pallasová (senare Chvojková-Pallasová) (1924–?), och den här översättningen publicerades på nytt också i boken från 1948. Hon stod också för översättningen av den andra dikten i boken, ”Landet som icke är”. Hennes far Gustav Pallas (1882–1964) sammanställde boken som dikterna ingick i. Han var gymnasielärare till yrket, men populariserade och propagerade också för olika utländska litteraturer, inte bara de nordiska. Han var verksam som recensent, skrev utlåtanden för förlag, sammanställde översikter (som den ovannämnda *Hvězdy severu*) samt skrev en bok om K. Hamsun. Han översatte också i viss mån: han debuterade med en översättning av V. Rydberg 1911, och översatte även H. C. Andersens sagor och H. Ibsens pjäser till tjeckiska. Hans dotter Dagmar Chvojková-Pallasová blev en betydande tjeckisk översättare från skandinaviska språk under efterkrigsperioden. Hon översatte särskilt från danska, men översatte även till exempel S. Undset från norska (Vimr 2014: 62–65, 143, 150, 158, 172–173, 185).

Ett urval av finlandssvenska diktare i *Světová literatura* och Kurt Sanmark (fas II.)

Slutet på 1940-talet och början på 1950-talet dominerades starkt av socialistisk realism – den då av landets kommunistiska regim (1948–1989) enda tillåtna kulturideologin. Att presentera en fri och mångtydig diktning från världen på andra sidan järnridån blev möjligt först lite senare. 1956 började en tidskrift kallad *Světová literatura* (Världslitteratur) komma ut på förlaget Odeon i Prag. I sitt andra nummer 1959 publicerades ett urval av åtta finlandssvenska diktare födda mellan 1892 och 1930 och en tvåsidig presentation under titeln ”Svensk lyrik i Finland” (”Švédská lyrika ve Finsku”, s. 102–107). Bland de publicerade fanns Södergran med ”Dagen svalnar” (”Den chladne”) och ”Månen” (”Měsíc”) samt Diktonius med ”Jaguar” (”Jaguár”), ”Madonna” (”Madona”) och ”Jag kramar dig” (”Objímám tě –”). De följdes av tre dikter av Peter Sandelin, två av Kerstin Söderholm och en av vardera Ragnar Rudolf Ekelund, Thomas Warburton, Henry Parland och Christer Kihlman, det vill säga ett brett spektrum av finlandssvenskans mest samtida diktare. Alla de översatta dikterna fanns med i den finlandssvenska lyrikantologin från 1955.

”Dagen svalnar” och ”Madonna” publicerades i František Branislavs gamla översättningar (se ovan) och alla de andra översattes av Karel Tahal, en akademiker som på 1960-talet översatte från svenska, bland annat W. Chorells pjäs *Kattorna* (1961; på tjeckiska *Kočky* 1965) och B. V. Walls böcker. Södergrans ”Månen” översattes alltså redan för andra gången: först av Chvojková-Pallasová (jfr ovan) och sedan av Tahal. Presentationen som följde med dikterna skrevs av Julie Ritterová och Eva Švecová. Värt att notera är att den inte använder sig av en enhetlig terminologi: den svenska lyriken i Finland benämns ibland som ”švédsko-finská” (sverigefinsk), ibland ”finsko-švédská” (finlandssvensk). Skribenterna nämner Södergrans debut 1916 samt att hon fick en hel grupp av efterföljare, även om det inte var fråga om en enhetlig diktarskola. De översatta diktarnas grupp uppfattas inte direkt som modernistisk⁴, utan bara som tillhörande samma nya genera-

4 Inte alla kan betecknas som modernister heller.

tion – en generation som förenas av en längtan efter att uttrycka en egen syn på konsten, att återge livets kamp mot gamla former och att tala med samtidens språk i poesin.

Som den nya rörelsens mest framträdande gestalter nämns Södergran och Diktonius. I samband med Södergran nämns bland annat kopplingen mellan hennes sjukdom och fantasi i diktningen samt hennes betydelse inte bara för den finlandssvenska litteraturen utan i hela Norden. Rötterna till den nya rörelsen söks hos marxismen i 1910-talets omedelbara erfarenheter av krig, hunger, nöd, fattigdom och osäkerhet, då den nya verkligheten inte kunde uttryckas med gamla medel. Men annars är den tvåsidiga texten politiskt nästan neutral. Man betonar visserligen Diktonius diktnings socialt revolutionära karaktär samt hans arbetarbakgrund, men nämner vid sidan av andra saker också hans naturdikter.

År 1967 utkom en antologi av konkret och experimentell poesi vid namn *Experimentální poezie* (Experimentell poesi). Inom ramen för antologin publicerades dikten ”Maskor” av Kurt Sanmark. Dikten finns med i svenskt original och i innehållsförteckningen ingår en språknyckel till dikten (s. 157, 261). Boken redigerades av diktaren Josef Hiršal (1920–2003) och författaren och översättaren Bohumila Grögerová (1921–2014). Hiršal hade skrivit poesi och småprosa sedan 1937, också för barn och ungdom, och började samarbeta med Grögerová på 1960-talet. Då fick deras poesi konkreta och experimentella tecken. De började också presentera utländska författare på tjeckiska – Hiršal var särskilt intresserad av C. Morgenstern och H. Heissenbüttel – och den ovan nämnda antologin är ett resultat av denna verksamhet (Šťastný 2001: 125).

Slutet på 1950-talet och hela 1960-talet utgör således den andra fasen: efter de enstaka översättningarna av Södergran och Diktonius från 1930- och 1940-talen tillkom en större grupp finlandssvenska diktare vid deras sida, och de blev presenterade genom en tämligen lång översikt i en ny kulturtidskrift.

Josef B. Michl träder in på scenen: Carpelan och Södergrans samlade skrifter (fas III.)

Den största insatsen för finlandssvensk modernism i Tjeckien gjordes dock av Josef B. Michl (1918–2001), universitetslärare och akademiker från Brno som också översatte från tyska, norska och svenska (J. R. Becher, H. Ibsen, Bj. Vik, F. Alnós, C. M. Bellman, A. Lundkvist, samt till exempel Hagar Olssons ”Tanečnice”, ”Danserskan”).

År 1977 översatte han ett urval av dikter från fyra diktsamlingar av Bo Carpelan (*Objekt för ord, Landskapets förvandlingar, Den svala dagen* och *Källan*). Urvalet fick namnet ”Den se otvírát” enligt dikten ”Dagen öppnar”. Det bestod av 25 dikter inalles, som blev publicerade i *Severské léto. Antologie severské poezie* (Den nordliga sommaren. Nordisk poesiantologi) (se Michl 1977: 9–39)⁵.

Tio år efteråt, 1987, och i en ny upplaga 1990, publicerades Michls även mer betydande översättargärning: Södergrans samlade dikter på tjeckiska bestående av 218 dikter, 74

5 De andra diktarna som medverkade i antologin var W. Heinesen, G. Johannesen, I. Malinowski, S. Mehren, B. Norman, H. Pétursson, K. Rifbjerg och K. Vennberg.

aforismer (avsnittet *Brokiga iakttagelser*) och 11 tankar om naturen. De fick sitt namn efter hennes kända dikt och titeln på hennes sista diktsamling "Landet som icke är" (*Země, která není*). Boken innehåller översättningar av alla hennes fem diktsamlingar samt aforism-samlingen *Brokiga iakttagelser*. Det är bara Södergrans främst tyskspråkiga ungdomsdikter (det så kallade *Vaxdukshäftet*) som inte finns med i boken. Avsnittens uppdelning följer mönstret i Södergrans samlade verk som givits ut på originalspråket⁶. "Månen" ur det sistnämnda avsnittet har således fått redan sin tredje översättning till tjeckiska.

Michl skrev också ett 21-sidigt förord, "Poezie jako zrcadlo" (Poesi som spegel), till boken (s. 9–29). Det innehåller en detaljerad genomgång av Södergrans verk, hennes poesis karaktärsdrag samt information om enstaka samlingar och litterära rörelser kopplade till hennes konstnärskap. Dessutom får läsaren reda på hur verken mottogs av samtida recensenter och information om Södergrans biografi – bland annat hennes fattigdom och sjukdom. Läsaren kan se en strävan efter att läsa några av hennes dikter biografiskt (fast odogmatiskt), då Michl tolkar hennes diktning som en form av "självkatharsis". Skribenten betonar hennes betydelse som en av de främsta inspiratörerna till modernismen i hela Norden och nämner andra nordiska diktare som hon inspirerat. Han skriver också allmänt om finlandssvenskar och finlandssvensk litteratur, om hela den finlandssvenska litterära modernistiska rörelsen, om Södergrans kontakter med Hagar Olsson samt om Södergrans egna litterära och filosofiska inspirationskällor. Han kommenterar också Södergrans översättningar till andra språk.

1970- och 1980-talet med de tjeckiska översättningarna av Carpelans utvalda dikter och av en större del av Södergrans hela diktning kan tolkas som den tredje och viktigaste fasen i den tjeckiska kanoniseringsprocessen.

Det tjeckiska intresset för Finlands litterära feminism (fas IV.)

Utgivningen av finlandssvensk poesi översatt till tjeckiska fortsatte även på 1990-talet då landet – först som Tjeckoslovakien och sedan 1993 som Tjeckien – påbörjade övergångsfasen till ett demokratiskt styrelseskick. 1997 gavs en tjeckisk antologi med dikter av Claes Andersson ut. Antologin med titeln *Šťastlivec* (En lycklig människa) översattes av Ivo Železný och gavs ut på Železnýs eget förlag i Prag. Även Märta Tikkanens *Århundradets kärlekssaga* från 1978, en roman på vers, kan räknas till poesi. Den publicerades år 2000 av ett feministiskt förlag vid namn One Woman Press/Marie Chřibková i Dagmar Hartlovás översättning. Både Železný (1950–) och Hartlová (1951–) började syssla med översättning särskilt från svenska vid 1970-talets slut. Železný översatte också bland annat några av K. Boyes, V. Sunesons och P. Lagerkvists verk och Hartlová bland annat A. Strindbergs pjäser, T. Lindgren, S. Delblanc, I. Bergman och många andra författare. Hartlová var från och med 1980-talet till och med 2010-talet verksam som lärare i svensk litteratur och grammatik på Karlsuniversitetet i Prag.

6 Dikter, *Tidiga dikter ur Landet som icke är*, *Septemberlyran*, *Rosenaltaret*, *Dikter från 1919–1920 ur Landet som icke är*, *Brokiga iakttagelser*, *Framtidens skugga*, *Tankar om naturen* och *Edith Södergrans sista dikter ur Landet som icke är*.

Intresset för Finlands litterära feminism i Tjeckien märktes också en gång tidigare: i samband med en utställning över finländska kvinnliga författare på bokmässan Svět knihy '98 (Bokens värld '98) i Prag. Då utkom en broschyr vid namn *Finská literatura psaná ženami – Ženy ve finské literatuře* (Finlands litteratur skriven av kvinnor – Kvinnor i Finlands litteratur). Den innehöll kortfattade presentationer av många finländska kvinnliga prosaförfattare och poeter, både finsk- och svenskspråkiga. I broschyren fanns också översatta dikter av främst finskspråkiga kvinnor; de enda tre finlandssvenska var Solveig von Schoultz, Tua Forsström och Edith Södergran. Von Schoultz och Forsströms dikter från 1946 respektive 1992 översattes av Viola Parente-Čapková, litteraturvetare och akademiker som numera är bosatt i Åbo i Finland men som på 1990-talet ännu var verksam på Prags universitet som lärare i finsk litteratur. Hon har också delvis sysslat med översättning – bland annat av poesi – från finska till tjeckiska. Södergrans dikt ("Landet som icke är") publicerades i Michls gamla översättning från 1987 (1990).

Till skillnad från tidigare presenterades Södergran, tillsammans med två andra finlandssvenska författare, i större utsträckning som en feministisk och kvinnlig diktare på 1990-talet i Tjeckien.

*

Slovakien

Innan vi fortsätter med temat som definierats i inledningen av denna artikel, det vill säga receptionen och kanoniseringsprocessen av Södergrans verk i före detta Tjeckoslovakien ur ett slovakiskt perspektiv, är det viktigt att förklara något om språksituationen i länderna. Slovakiskan och tjeckiskan, båda slaviska språk, ligger så pass nära varandra att slovakerna utan problem både förstår och läser på tjeckiska som om de läste på sitt modersmål. I bakgrunden ligger naturligtvis en mångårig gemensam historia och nära kontakter på alla områden. Även den skandinaviska litteraturens reception i Slovakien spreds ofta via tjeckiska översättningar och Södergrans verk var inget undantag.

Josef B. Michl och Milan Kraus: *Jesenná lýra* (1969)

Om man utgår från det ovan sagda, borde Södergrans kanoniseringsprocess år 1969 i Slovakien, när ett urval av hennes poesi under titeln *Jesenná lýra* (*Septemberlyran*) för första gången kom i slovakisk översättning, inte anses som början på hennes reception i Slovakien, utan som en naturlig och kontinuerlig fortsättning på det som påbörjades i Tjeckien redan under trettioalet. Detta konstaterande gäller i ännu högre grad om man undersöker bakgrunden till utgåvan av boken. Bakom själva projektet stod Josef B. Michl, samma tjeckiska skandinavist, översättare, litteraturvetare som senare i Tjeckien gjorde den största insatsen för finlandssvensk modernism⁷. Som litteraturvetare och

⁷ Se tredje fasen enligt den tjeckiska periodiseringen.

Södergrankännare, valde han ut sammanlagt 63 dikter ur hennes diktsamlingar för att översättas till slovakiska vid slutet av 1960-talet. Översättningen från svenska till först tjeckiska och sedan slovakiska och dikternas poetiska gestaltning genomfördes i tätt samarbete med den slovakiske poeten Milan Kraus. Resultatet är en representativ bok av högsta kvalitet. Boken åtföljs av Michls vetenskapliga studie med titeln *Edith Södergranová a finsko-švédská moderna (Edith Södergran och den finlandssvenska modernismen)*.

Att det gick att ge ut Södergrans dikter strax efter Warszawapaktens ockupation av Tjeckoslovakien år 1968, var en fråga om både tur och redaktörernas skicklighet. Boken kom ut innan den grova utrensningen av icke socialistisk-realistisk litteratur hann påbörjas. Den förbereddes som ett projekt för medlemmar av utgivningsserien *Kruh milovníkov poézie (Poesiläsarnas krets)*. Södergrans poesi dök upp vid sidan av namn som Rimbaud, Prévert, Baudelaire, Ferlinghetti, Ginsberg med flera. Utöver själva valet av poeter som skulle översättas lades stor vikt vid kvaliteten av översättningen och vid bokens grafiska utformning, både vad gäller illustrationer och typografi. För Södergrans bok valdes illustratören Agnesa Sigetová, en ung kvinnlig konstnär, vars svartvita litografier uppvisar många likheter med Södergrans teman och poetiska inre värld.

Översättningsteorier är överens om att varje översättning bär drag av både källtexten och översättarens idiolekt, alltså översättarens stil, språk, individuella särdrag, röst etc. I Michls och Kraus översättning till slovakiska är det alltså främst Kraus poetik som lämnade tydliga spår.

Översättningen från år 1969 blev ett mycket lyckat projekt och boken tillhör de mest omtyckta fram till idag.

Kerstin Lindgren och Milan Richter: en artikel och två dikter (1971)

Två år efter utgivningen av *Jesenná lýra* kom år 1971 en intressant artikel om svensk, inklusive finlandssvensk poesi med titeln *Švédská poézia 20. storočia (1900-talets svenska poesi)* i fjärde numret av den slovakiska litteraturtidningen *Revue svetovej literatúry (Världslitteraturens revy)*. Texten skrevs av Kerstin Lindgren, svensk lektor på Comeniusuniversitetet i Bratislava. Den förmedlar en litteraturhistorisk blick på den svenska poesins utveckling från och med 1930-talet fram till början av 1970-talet. Bredvid svenska poeter⁸ återfinns namnen på finlandssvenska författare som Edith Södergran, Elmer Diktonius, Gunnar Björling och Henry Parland, om vilka Lindgren inte glömmer att betona att de "visade hur den poetiska expressionismen borde se ut och de unga svenska självlärda tog sig an det med typisk ungdomlig iver."⁹ (Lindgrenová 1971: 88) En del av presentationen av författarna var också en kort text om enskilda författare, däribland om Södergran och Diktonius, samt fotografier av dem. Förutom att läsaren får veta om Södergrans biografi understryker Kerstin Lindgren att dikterskan "med sin fria expressionistiska vers och färgrikedom [...], sitt livsberusande och visionära patos [...] starkt påverkat den nordiska

8 P. Lagerkvist, G. Ekelöf, W. Aspenström, T. Tranströmer, O. Lagerkrantz, G. Palm, B. Setterling och L. Forsell.

9 Alla översättningar i den slovakiska delen: M.G.

och framför allt den svenska poesin.” (Lindgrenová 1971: 90) Lindgrens text kompletteras av ett femsidigt ”smakprov” av dikter. Alla är översatta av den unga poeten och blivande skandinavisten och översättaren Milan Richter. Södergran finns representerad i två dikter. En är direkt vald från hennes postumt utgivna dikter i *Landet som icke är* och har titeln ”*Portrét*” (”*Porträttet*”). Även om dikten inte tillhör Södergrans mest citerade och analyserade, hittar läsaren många av de typiska teman och särdrag som Södergrans liv och diktning omfattar. Från livets början fram till det annalkande slutet – från den personliga glädjen och längtan till beklaganden över ödet och den förestående döden. Allt i en lek med naturen och diktarjagets levnadslopp, inbäddade i fina, öppna toner i fritt löpande verser. Översättaren Milan Richter visste och visade redan då, i början av sin karriär som översättare, hur känsligt och omsorgsfullt en översättare måste hantera Södergrans dikter för att förmedla den kvalitet som gjort henne till portalgestalt för den nordiska moderna poesin.

Den andra dikten som i den slovakiska litteraturrevyn från år 1971 syftar på Edith Södergran bär titeln ”*Södergranová*” (”*Södergran*”) och publicerades för första gången i Diktonius diktsamling från år 1927, *Stenkol*. Den kan också betraktas som en viss typ av diktarporträtt av författarinnan, men samtidigt är den en typisk expressionistisk dikt i Diktonius anda. Poeten Södergran kallar han ”stjärnfångerska med glitterfull håv och gudabrak som skapar diktmygg – livslevande, blodsugande”. (Diktonius 1987: 116) Att översätta dessa sammansättningar till ett slaviskt språk som saknar möjlighet att bilda sammansatta ord går aldrig att göra med lika stark laddning som originalet på svenska uttrycker. Trots det förmedlar dikten även på slovakiska kvintessensen av Södergrans poetiska språk och meddelande: ordens styrka och mod att öppna nya dimensioner.

Tjeckiskans och ungerskans roll

När Södergrans samlade dikter i tjeckisk översättning utkom 1987 med titeln *Země, která není* (*Landet som icke är*) uppmärksammades denna betydande händelse omedelbart även i Slovakien. Bokens översättare Josef B. Michl var redan känd från den framgångsrika slovakiska upplagan från slutet av sextioalet. På grund av detta kan översättningen betraktas som en viss fortsättning av den kontinuerliga mottagningsprocessen av författarinnans verk i Slovakien via tjeckiskan. Efter den 18-åriga frånvaron av Södergrans dikter på båda språken kan denna viktiga komplexa upplaga ses som en länk i kanoniseringsprocessen kring Södergrans poesi även i Slovakien.

Receptionen av Södergrans poesi i Slovakien fortsatte genom ännu en språklig omväg, via ungerskan. Slovakiens ungerska minoritet har alla rättigheter som tillhör ett minoritetsfolk i ett demokratiskt samhälle. Ungrare i Slovakien skriver och publicerar på sitt modersmål, har egna förlag, tidskrifter och tidningar och är kulturellt aktiva inom alla områden i samhället.

En av de mest respekterade ungerska litterära tidskrifterna i Slovakien *Irodalmi szemle* (*Litterär revy*), publicerade år 1992 tre dikter av Södergran som ett resultat av ett samarbete av skandinavisten, fennougristen, litteraturhistorikern, -teoretikern och översättaren

Zuzana Drábeková och den slovakiska ungerskspråkiga poeten Árpád Tózsér. Urvalet var rent subjektivt och motiverades av en önskan att minnas Södergran i samband med hennes hundraårsjubileum. Bågen av översatta dikter i den ungerska tidskriften sträcker sig från dikten ”Jag” ur Södergrans tidigare verk, en dikt med författarinnans djupa uttalande om sin livssituation, över dikten ”Oroliga drömmar” med en starkt subjektiv röst som projicerar verkligheten över drömmarna, ända fram till dikten ”Landet som icke är” som tillhör Södergrans allra sista dikter. Det lyriska diktarjaget uttrycker i den sitt hopp om sin förlossning i det kosmiska mysteriet. Denna symboliska båge har i den ungerska tidskriften lyckats med att fånga en stor konst och ett tragiskt liv på ett litet utrymme. Arbetet genomfördes, liksom de tidigare översättningarna av Josef B. Michl och Milan Kraus, som ett gemensamt projekt. Drábeková förberedde en ordagrann översättning från svenska till ungerska, och själva omvandlingen till dikt utfördes därefter av Tózsér. Fördelen med detta samarbete var att i jämförelse med samarbetet mellan Michl och Kraus handlade det om en överföring mellan två och inte tre språk. Att tolka Södergrans bilder, produkter av hennes gränslösa fantasi, kräver en erfaren poet. Södergrans uttrycksfullhet skapar gränser som tolkningen inte får bryta. Den frihet som hon själv tillåtit sig måste översättaren respektera. Den ungerska översättningen har lyckats med det mycket väl, och symbolernas rikedom i Södergrans dikter har återgivits respektfullt. Hennes förmåga att ge sina poetiska uttryck en specifik klädsel återspeglas i översättningen genom personligt färgade strukturer och bilder. De är översättaren Tózsérs egna originella produkter. De avviker inte från originaltextens syfte och lyckas bevara författarinnans innebörd. Det var inte en slump att man valde ut Árpád Tózsér till att översätta Södergrans poesi för ungersktalande läsare i Slovakien. Som pristagare av de högsta ungerska författarutmärkelserna, t. ex. Kossuth- och Petőfi-prisen, var han det bästa man hade. Sist men inte minst får man inte glömma Drábekováns insats i sammanhanget. Hon, själv aktiv som översättare, har bidragit betydligt med sina litteratur-, språk- och översättarerfarenheter.

Milan Richter: *Prešla som peši cestami slnk* (2008)

Tidsklyftorna i receptionen av Edith Södergrans poesi i Slovakien är, som man kan se, mycket långa och räknas ofta i decennier. Det är glädjande att det då och då publiceras någon eller några dikter i tidskrifter eller tidningar oavsett i vilket syfte. Vanligast, och det som gör att Södergrans dikter når en större publik i Slovakien, är dock bokutgivningarna.

Tittar man på receptionen av Södergrans författarskap som givits ut i bokform i Slovakien kan man inte jubla. Inte heller om man inkluderar den tjeckiska översättningen från år 1987. Det är alltid minst tjugo års mellanrum mellan boköversättningarna. Ett omfattande urval av Södergrans dikter och brev, som i bokform i slovakisk översättning publicerades under titeln *Prešla som peši cestami slnk* (*Till fots fick jag gå genom solsystemen*) kom först 2008, alltså tjugoett år efter den tjeckiska och trettonio år efter den första slovakiska bokutgåvan. Utgivare var förlaget MilaniumM och boken gavs ut i bokserien Literárne osobnosti Severu (Nordens litterära personligheter). Om den första utgåvan av Södergrans poesi på slovakiska från år 1969 kan betecknas som en exklusiv och elitist-

tisk bok, ville förlaget år 2008 inte vara sämre. Boken är inbunden och har en fin layout. Ett foto av en elegant klädd Södergran, positionerad i naturen med en sjö i bakgrunden, pryder titelbladet. Ett mer extravagant foto av författarinnan hittar man på bokens baksida, där hon poserar i en hatt med fjäder, ett för den moderna kvinnan typiskt tillbehör.

Emedan tidigare översättningar av Södergrans dikter till slovakiska genomfördes som ett samarbete mellan språkexperter och poeter, är översättningen från år 2008 ett verk av översättaren och poeten i ett – Milan Richter. För att helt kunna ägna sig åt utgivningen av poesi, och då i första hand skandinavisk poesi, upprättade Richter ett eget bokförlag, det ovannämnda MilaniumM. Södergrans poesi blev den trettioförsta publikationen i en utgivningsserie fokuserad på litterära personligheter från Norden. Tidigare hade förlaget i bokform givit ut poesi av H. Martinson, A. Lundkvist, G. Ekelöf, E. Lindegren, M. Wine, Ö. Sjöstrand, K. Espmark, T. Tranströmer, K. Ödegård, P. Tafdrup med flera. Men förlaget koncentrerar sig även på utgivning av antologier (t. ex. av norsk, dansk och svensk poesi). Det är märkligt att en antologi av finlandssvensk poesi inte har kompletterat utgivningsserien än. Framförallt om man tänker på att de flesta av de ovan nämnda poeterna är modernister eller modernismens lärjungar, alltså dess portalgestalt Edith Södergrans efterföljare.

Dikterna i boken *Prešľa som peši cestami sĺnk* (Till fots fick jag gå genom solsystemen) omfattar översättningar från alla Södergrans böcker. Boken kompletteras av tolv brev som författarinnan skrev till sin väninna Hagar Olsson och ett brev från Helena Södergran, Ediths mor, som hon skrivit som tackbrev till Hagar Olsson. Vad är då innebörden som från Södergrans budskap ska förmedlas till samtida läsare genom denna bok? Hon uttrycker det bäst själv när hon i sin inledande anmärkning till diktsamlingen *Septemberlyran* betonar ordet frihet. Den gäller innehållet, som ska följa intellektets rörelser, själens lidelse, extasen, den dionysiska och nietscheanska levnadskänslan – allt som leder tillbaka till en själv. På uttryckets nivå ger friheten kraft till att besitta ordens och bildens makt.¹⁰ Och hon avslutar: ”Min självsäkerhet beror på att jag har upptäckt mina dimensioner. Det anstår mig icke att göra mig mindre än jag är.” (Södergran 1946: 126)

Den slovakiska översättningen följer Södergrans krav exakt, främst dock genom att fritt använda modern slovakiska, närma sig den moderna tjugohundratalsmänniskan med det språk hon förstår, dock utan att avlägsna sig från diktarens syfte. Översättningen som uppstod på detta sätt följer dikterskans poetiska temperament, uttryckens, metaforernas och symbolernas styrka och talar till läsaren-människan genom symbiosen mellan författarinnans och översättarens intellekt. Det faktum att översättningen av poesi, om den översätts av en poet, alltid påverkas av poetens egen diktning, är en regel som mer eller mindre alltid gäller. Milan Richter är inget undantag. Men om man känner hans poesi gäller det antagligen även tvärtom. Nordiska författare har utövat en tydlig påverkan på hans egna dikter. Främst i frågan om mod att hantera språket, styrkan att öppna teman man inte vågar tala om, friheten i deras framställning, med mera. Edith Södergran står ur detta perspektiv som en av de viktigaste inspirationskällorna.

10 Texten är i den slovakiska översättningen på slovakiska. Det citerade originalet av texten är hämtat från Södergran 1946: 126 (*Septemberlyran*, ”Inledande anmärkning”).

Milan Richter: *Nádhera a bolesť* (2020)

2020 fick slovakiska läsare ännu en gång ta del av Södergrans dikter i bokform, och återigen var det genom Milan Richter som översättare. Det slovakiska PEN-Centrum publicerade en antologi av Richters poesiöversättningar med titeln *Nádhera a bolesť. Antológia básnických prekladov Milana Richtera (Skönhet och smärta. Antologi med Milan Richters poesiöversättningar)*. Bland tjugotvå författare är fjorton dikter Edith Södergrans. Bland annat "Dagen svalnar", "Viergø moderne", "Landet som icke är", "Lyckokatt", "Stjärnor", "Tre kvinnor", "Tre systrar". Förutom dikter finns kända Södergranfoton i boken, bland annat det kända fotot med katten Totti och fotot av den handskrivna dikten *Stjärnorna*. Trots att det passerat tolv år mellan översättningen från år 2008 och boken *Skönhet och smärta* utgiven år 2020, gjordes i den senare bara några små ändringar i språket, ordföljden eller i den formella uppdelningen av strofer eller vers, alla med syfte att nå dikternas smidiga gång, rytm och kraft. Mest intressant och produktiv kan dikten "Tre kvinnor" anses vara. I bokutgåvan från år 2008 löper dikten i ett block, i PEN-Centrets utgåva är den uppdelad i tre strofer. Dikten är skriven som en saga om olika kärleksrelationer mellan män och kvinnor och bygger på en gradering i tre steg. Genom att man delade upp den i tre separata strofer betonades graderingens syfte, styrkan i intensifierandets och författarinnans budskap till läsaren förtydligades. Antologin är ett värdigt bidrag till Edith Södergrans kanonisering i Slovakien.

*

Avslutning

Som påvisats kan Södergrans kanonisering i Tjeckien ses som en process som påbörjades på 1930-talet och uppnådde sin höjdpunkt i slutet av 1980-talet. Intresset för hennes verk förekom, i motsats till hennes andra finlandssvenska kolleger, i alla de fyra ovannämnda faserna – vilket inofficiellt gjorde henne till den finlandssvenska poesins huvudgestalt i Tjeckien. Av ingen annan finlandssvensk diktare har det översatts en så stor del av dennes samlade verk. Även i Slovakien kan hon uppfattas som en huvudgestalt, där höjdpunkterna är två: 1969 (i och med det första urvalet av 63 dikter) och 2008 (i samband med det andra urvalet av 89 dikter, 34 aforismer, tre tankar om naturen och tretton brev).

Det tjeckiska bokförlag som var mest aktivt i Södergrans och de andras kanoniseringsprocess var Odeon, som stod bakom de ovannämnda texterna från 1959, 1967 och speciellt 1987 (1990). Iögonfallande är att nästan alla av dem som deltog i Södergrans och hennes kollegers tjeckiska kanoniseringsprocess kombinerade (ev. kombinerar) sin översättarverksamhet med en annan – Pallas var direkt mångsysslare, Železný förläggare. I de första två faserna i Tjeckien deltog de som själva var verksamma som litteratörer (Branislav, Hiršal, Grögerová). Men de flesta i alla faser sysslade (ev. sysslar) på ett eller annat sätt med akademisk verksamhet på universitetsnivå (Branislav, Tahal, Hartlová, Parente-Čapková och den förmodligen viktigaste tjeck-

iska aktören Michl, som också aktivt deltog i Södergrans slovakiska kanonisering). I Slovakien ser man däremot ett unikt samarbete mellan den litterära (Kraus, Tózsér) och den akademiska världen (Michl, Lindgren, Drábeková). Det som skrivits ovan om kombinationen mellan de olika verksamheterna gäller i ännu högre grad den viktigaste slovakiska aktören Richter som skandinavist, diktare, översättare och även förläggare. En enkel slutsats därav kan vara att översättningen av 1900-talets finlandssvenska poesi i det före detta Tjeckoslovakien har uppfattats som ett område med ett viktigt akademiskt inslag.

Södergrans vapenbärare går i spåren av det som finlandssvenska modernister med Södergran i spetsen påbörjade under andra decenniet av 1900-talet. Tjeckiska och slovakiska läsare kan ta del även av många nordiska modernisters verk i översättning. Att närmare gå in på dessa skulle dock kräva många fler artiklar eller helst en hel bok.¹¹

Källor och litteratur (förutom de primära källor från 1938–1943 som endast förekommer i artikelns text)

- Andersson, Claes (1997): *Štástlivec*. Praha: Ivo Železný.
- Bednárová, Katarína (2019): *Literárny kánon v prekladovom a kultúrnom priestore*. In: World Literature Studies 1, vol. 11, s. 15–41.
- Databáze českého uměleckého překladu (<https://www.databaze-prekladu.cz/>).
- Diktonius, Elmer (1987): *Samlade dikter*. Helsingfors: Holger Schildts förlag.
- Diktonius, Elmer (1987): *Södergran*. In: Elmer Diktonius: *Samlade dikter*. Helsingfors: Holger Schildts förlag, s. 116.
- Dlask, Jan (2018): *Finland-Swedish literature in the Czech field of literary production*. In: Broomans, Petra et al. (ed.): *Transit – 'Norden' och 'Europa'*. Groningen: Barkhuis, s. 175–185 (<https://ugp.rug.nl/tvs/article/view/31575/28959>)
- Dlask, Jan (2017): *Finlandssvensk litteratur på den tjeckiska litteraturscenen*. In: Nya Argus, 11–12, s. 325–329.
- Edith Södergran (1992): *Én, Nyugttalan álmok, Az ország, ami nincs*. In: Irodalmi szemle 11, Bratislava: Cseszlovákiai Magyar Írók Társasága, s. 1130–1132.
- Edith Södergrans dikter* (1946). Helsingfors: Holger Schildts förlag.
- Finská literatura psaná ženami – Ženy ve finské literatuře* (1998). Helsingfors: Edita.
- Hiršal, Josef – Grögerová, Bohumila (1967): *Experimentální poezie*. Praha: Odeon.
- Lindgrenová, Kerstin (1971): *Švédská poézia 20. storočia*. In: Revue svetovej literatúry 4, Bratislava: Slovenský spisovateľ.
- Michl, Josef B. (1977): *Severské léto. Antologie severské poezie*. Praha: Práce.
- Nádhera a bolesť. Antológia básnických prekladov Milana Richtera* (2020). Bratislava: Slovak PEN Centre.
- Pallas, Gustav (1948): *Hvězdy severu. Kapitoly z kulturních dějin severských*. Havlíčkův Brod: Jiří Chvojka.

11 This work was supported by the European Regional Development Fund project “Creativity and Adaptability as Conditions of the Success of Europe in an Interrelated World” (reg. no.: CZ.02.1.01/0.0/0.0/16_019/0000734).

Rahikainen, Agneta (2014): *Poeten och hennes apostlar. En biomytografisk analys av Edith Södergranbil-*
den. Helsingfors: Helsingfors universitet.

Septemberlyran. Inledande anmärkning (1946). In: *Edith Södergrans dikter*: Helsingfors: Holger Schildts
förlag, s. 126.

Södergranová, Edith (1969): *Jesenná lýra*. Bratislava: Slovenský spisovateľ.

Södergranová, Edith (1987): *Země, která není*. Praha: Odeon.

Södergranová, Edith (2008): *Prešla som peši cestami slnka*. Dunajská Lužná: MilaniuM.

Šťastný, Radko (2001): *Čeští spisovatelé deseti století*. Praha: HQ Kontakt.

Švec, Michal (ed., 2020). *Bílé přeludy na vlnách. Antologie finské lyriky*. Červený Kostelec: Pavel
Mervart.

Švédská lyrika ve Finsku (1959). In: *Světová literatura*, nr 2, s. 102–107.

Tikkanen, Märta (2000): *Příběh lásky století*. [Praha]: One Woman Press.

Vimr, Ondřej (2014): *Historie překladatele. Cesty skandinávských literatur do češtiny (1890–1950)*. Pří-
bram: Pistorius & Olšanská.

Mgr. Jan Dlask, Ph.D. / jan.dlask@ff.cuni.cz

Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Ústav germánských studií
nám. Jana Palacha 1/2, CZ-116 38 Praha 1, Tjeckien

---

doc. PhDr. Margita Gáborová, CSc. / margita.gaborova@uniba.sk

Univerzita Komenského, Filozofická fakulta, Katedra germanistiky, nederlandistiky a škandina-
vistiky
Gondova ulica 2, 811 02 Bratislava, Slovákien

This work can be used in accordance with the Creative Commons BY-SA 4.0 International license terms and conditions (<https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/legalcode>). This does not apply to works or elements (such as image or photographs) that are used in the work under a contractual license or exception or limitation to relevant rights